

DIN LEGĂTURILE SPIRITUALE ALE ROMÂNILOR ÎN SECOLUL XVIII

Constituit dintr-un conglomerat de state și popoare, imperiul habsburgic era frământat de numeroase contradicții de ordin politic, economic, social, care îi slăbeau coeziunea. Pentru frînarea tendințelor centrifuge, Habsburgii promovau o riguroasă politică centralistă. Unul din instrumentele de consolidare a dominației lor în Transilvania a fost catolicismul, căci o religie unică era menită să constituie un element politic de coeziune și dominație.

În Transilvania terenul pentru catolicizare era considerat prielnic, deoarece poporul român și religia sa ortodoxă erau excluse din rîndul națiunilor și al religiilor recepte, fiind socotite doar „tolerate“. Prin cîștigarea românilor de partea sa, stăpînirea Habsburgilor s-ar fi întărit și totodată și-ar fi putut mai lesne întinde antenele peste Carpați. Dar reacțiunea împotriva unirii n-a întîrziat să se producă. Masa poporului a rămas refractară unirii, opunindu-i tot timpul o rezistență îndîrjită. Nemulțumirile au dat naștere mișcărilor religioase, care au frământat Transilvania pe la mijlocul secolului XVIII și care au reflectat în fond luptele sociale ale epocii.

Se ridică împotriva unirii lumea ortodoxă, mitropolitul și domnul Țării Românești, legați de Transilvania prin partea ortodoxă, neunită a românilor de aici.

Împotrivirea cea mai mare și care se sfîrși cu biruință veni din partea brașovenilor și în general a celor din sudul Transilvaniei, aceasta și pentru că erau mai aproape de graniță, deci în stare să primească necontenit îndemnuri și îndrumări din Țara Românească. Din Scheii Brașovului trecu munții David Corbea, care, ajuns „ceauș“ la curtea lui Brincoveanu, ducea împreună cu acesta o acțiune de sprijinire a luptei românilor din Transilvania și îndeosebi a celor din Brașov împotriva dominației habsburgice, în general, și împotriva presiunii de catolicizare exercitate de Curtea din Viena, în special. De la curtea munteană le trimetea David Corbea manifeste redactate în latinește și românește, ca fiind „din partea țării“, adică a tuturor românilor din Transilvania, pentru a fi prezentate la sinodul general de la Alba Iulia din septembrie 1700.

O serie de emisari din Muntenia, sub pretextul că împart indulgențe de la patriarhul Antiohiei, agitau poporul contra unirii.

Toate aceste agitații și acțiuni țărănești, la început cu un caracter local și spontan, s-au contopit în mișcarea din 1744 prilejuită de propaganda călugărului Visarion Sarai. În istoriografia noastră s-a încetățenit părerea că Visarion ar fi fost trimis să predice împotriva unirii de către patriarhul sîrb Arsenie IV Ioanovici, de la care călugărul primise și pașaport. Fără îndoială nu se poate contesta inițiativa patriarhului de la Karlovitz, nu a fost însă singura. În cronica lui Nicolae Stoica¹ se găsește un fragment revelator în această privință. Descriindu-l pe sihastru, arată că vorbea „ceva rumânește, că au fost vr-un an [în] Țara Românească“². Putem face deci supoziția că îndemnul de a predica printre uniții din Transilvania l-a primit în primul rînd din Țara Românească, fiindcă numai acolo și-a putut însuși informațiile necesare în legătură cu viitoarea sa misiune. Numai prin legă-

¹ Nicolae Stoica s-a născut la Mehadia în 1751. Cronica a scris-o în ultimii ani ai vieții, terminînd-o în 1827.

² Bujor Surdu, *Știri noi despre Visarion Sarai*, în *ActaMN*, II, 1965, p. 696-697.

tura strînsă cu cercurile bisericești din Muntenia și îndeosebi ținînd seama de condițiile favorabile propagandei anticatolice oferite de însăși Transilvania se poate explica succesul cuvintelor lui printre românii de-aici. Astfel mișcarea lui Visarion nu trebuie judecată aparte, ci urmează să fie încadrată în marea luptă contra unirii, începută de voievodul Constantin Brîncoveanu și apoi continuată pe plan local de călugărul Sofronie, care-și va găsi adăpost în vremuri de restriște tot în Țara Românească. Prin aceasta, o dată mai mult s-au concretizat legăturile strînse dintre românii ardeleni și cei de la sud și est de Carpați.

Unul din scopurile de căpetenie urmărite de Habsburgi în cele șase decenii de la proclamarea unirii a fost fără îndoială de a tăia firul oricăror relații ierarhice ale românilor din Ardeal cu biserica din principate. Dar acest scop nu l-a realizat niciodată Curtea din Viena. Și după unire a existat întotdeauna în Transilvania un însemnat număr de preoți ortodocși hirotoniți dincolo de munți. Astfel, dintr-o listă redactată de episcopul P. P. Aron, rezultă că în anii 1754—1755 au fost primiți, adică constrînși a se converti la unire, nu mai puțin decît 345 preoți ortodocși, sfințiți în Muntenia și Moldova³. Este un fenomen firesc ca după anul 1744, cînd, prilejuită de propaganda călugărului Visarion, a reinviat mișcarea pentru biserica ortodoxă, comunicarea cu ierarhii din Muntenia și Moldova să devină mai vie. Însuși regimul catolicizant o află și năzuiește spre luarea unor dispoziții categorice și aplicarea de măsuri drastice. Preoții ortodocși care se aflau în țară, dar care în prealabil au trecut munții spre a primi acolo hirotonia, vor fi arestați de autoritățile locale și obligați la plata unei amenzi, după care vor fi tolerați să rămînă în orașe și sate, dar vor avea regimul contribuenților, adică vor fi supuși tuturor sarcinilor fără nici o excepție. Aceste prevederi se referă însă numai la preoții „schismatici” care se găsesc deja în Transilvania, deoarece celor care de acum încolo vor încerca să obțină preoția de la lumea ortodoxă, li se interzice cu desăvîrșire să funcționeze sau să se bucure de imunități.

În temeiul unor asemenea măsuri s-a pornit prigoana împotriva preoților ortodocși, prigoană care a atins apogeul în timpul episcopului unit P. P. Aron, pentru care preoții sfințiți în Moldova și Muntenia erau „popi de peste gard, cari și tîlhari îi cunoaște evanghelia”⁴. Un exemplu elocvent al modului în care episcopul Aron înțelegea să acționeze împotriva acestor preoți îl constituie cazul preotului Ioan Molnar din Sadu, devenit unul dintre conducătorii mișcării de rezistență împotriva unirii, a cărui propagandă se desfășoară paralel cu acțiunile călugărului Sofronie, la începutul verii anului 1760 pe cursul superior al Mureșului și în cîmpia ardeleană. Ioan Molnar, după șase luni de învățătură la Cozia, fu uns preot de mitropolitul din București în 1757. Doi ani a servit ca preot în Sadu, apoi episcopul din Blaj, Aron a pus să-l aresteze împreună cu preotul Ioje din Ocna, care a primit hirotonia tot în Țara Românească și într-o zi de tîrg l-a tuns el însuși în piața Sibiului. „Pre acesta — ne istorisește Petru Maior în Istoria sa bisericească⁵ — pentru că s-au fost hirotonit preot în Țara Românească preste poruncile împărătești și tocmealele canonicești, l-au fost tuns Vlădica Aron”. Această degradare nu l-a descurajat pe inimosul și îndrăznețul preot, care a devenit un dușman neîmpăcat al unirii.

Teroarea nu a izbutit însă să întrerupă legăturile firești dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, căci crezul strămoșesc s-a transmis și continuă să se transmită generațiilor: „Aceasta încă o știți, dintre cei mai bătrîni, cum că Țara Ardealului viețuia cu blagoslovenia Maicei Bisericii Răsăritului, prin sfînta Mitropolie din Țara Muntenească și mulți dintre preoții voștri și dintre voi ați trimis și acum trimiteți pe fiii voștri ca să ia preoția de la arhieriei țării Moldovei și țării Muntenești”⁶.

Nici pînă la sfîrșitul anului 1757 măsurile luate de Curtea Vienei și de Guberniul Ardelean nu au fost eficace pentru liniștirea „spiritelor” și pentru „restabilirea păcii în sînul bisericii unite”. Unirea pierdea din ce în ce mai mult

³ Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, p. 383.

⁴ Biblioteca Fil. Acad. Cluj, Secția de manuscrise, ms. rom. 248, fila 106—107.

⁵ Petru Maior, *Istoria bisericii românilor*, Buda, 1813, p. 111.

⁶ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, I, București, 1915, p. 431.

teren, ceea ce necesită luarea de măsuri în anul următor de a se obliga preoții uniți la prestarea unor jurăminte de fidelitate pentru credința greco-catolică, jurăminte care împiedecau cu desăvîrșire revenirea la ortodoxism. Din anul 1758 se cunosc o serie de astfel de acte de credință⁷ față de unire, venite mai ales din partea protopopilor, prin care se angajau ca nu numai ei, ci toți enoriașii din eparhia lor să respecte „sfînta unire cu beserica Rîmului vechi în toate puncturile, pentru care lucru nicidecum nu voi suferi din eparhia mea au să treacă într-alte țări la popie, au cei ce au trecut să slujească fără voia celor mai mari a episcopiei noastre și fără slobozia lor“.

Așadar, semnatarii acestor jurăminte, printre care-i găsim pe protopopii Gherontie Cotore și Ioan Săcădate, nu vor permite hirotonirea preoților în Țara Românească și Moldova (căci la acestea se referă documentele), iar dacă totuși se vor semnala astfel de cazuri, clericii superiori ai eparhiilor nu le vor îngădui propovăduirea credinței ortodoxe. Cu toate acestea preoții continuă să se sfințească dincolo de granițele Transilvaniei, astfel că un document⁸ datat chiar în anul 1758, anul atîtor jurăminte de credință, ne semnalează cazul a patru preoți hirotoniți „peste hotar“, dintre care unul este preotul Ioan din Crihalma. În scrisoarea adresată episcopului Aron, ca răspuns la sesizarea acestuia, protopopul Nicolae Vinețeanul îi face cunoscut că, după ce „destul i-am dojenit că au trecut hotarul fiindcă din mila lui Dumnezeu avem arhieru“, i-a silît pe cei patru preoți „să vie la mîria ta“ pentru a primi o nouă hirotonie. În fața deselor insistențe și poate a amenințărilor proferate de protopop, preoții au făgăduit să se prezinte în fața episcopului unit, căci altfel, mărturisește Nicolae Vinețeanul, „ar fi cercat tisturile varmeghiei pentru ajiștanție“. Desigur că preoții nu s-au înfățișat lui Petru Pavel Aron, ei nu aveau de gînd să treacă la greco-catolicism, hirotonia lor peste munți reprezentînd tocmai o formă a refuzului de a accepta unirea.

Mișcările religioase din Transilvania care, în ciuda tuturor măsurilor restrictive venite din partea autorităților, au continuat, luînd un curs tot mai primejdios, vor convinge cercurile imperiale că acordarea toleranței religioase nu mai poate fi aminată, fără a submina prestigiul stăpînirii austriece în Transilvania. Primul pas pe calea retractărilor este decretul din 13 iulie 1759 dat de Maria Tereza, prin care se recunoaște existența legală a religiei ortodoxe în Transilvania, dar pe viitor se oprea cu desăvîrșire renunțarea la unire. Deci românii obținuseră libera exercitare a cultului religios, dar era o libertate îngrădită, condiționată. De aceea trebuie privită ca un fenomen firesc izbucnirea cu și mai mare forță a mișcării în 1759 sub conducerea călugărului Sofronie.

Și Sofronie, alias Stan Popovici, fostul iobag al baronului Barcsai, a primit hirotonia tot în Țara Românească, unde a stat mai mult timp și unde și-a cîștigat atîta brumă de cultură, cîtă putea culege un cleric român în secolul al XVIII-lea. Timp de doi ani, pînă la 1761, cînd călugărul și-a găsit adăpost tot în Țara Românească, mișcarea s-a desfășurat cu o deosebită intensitate și a avut o arie de răspîndire foarte largă, cuprinzînd și ținuturi unde pînă atunci a domnit o liniște, cel puțin aparentă. Continuînd formele vechi de rezistență, Sofronie îndemna pretutindeni poporul să alunge preoții sfințiți la Blaj, ale căror slujbe nu au nici o valoare, ei fiind „papistași nemțiți“, „oameni cu două legi“ și să primească preoți sfințiți dincolo de Carpați, după rîtul ortodox.

În toil acestor lupte din Transilvania s-a manifestat cu pregnanță un fenomen care a creat mari dificultăți fîscului ardelean în secolul XVIII: tendința de emigrare a populației românești spre principate, fenomen care a devenit foarte acut în perioada cînd în fruntea mișcării se afla Sofronie. Arhivele Guberniului sînt pline cu corespondența autorităților din Ardeal, care-și dau silința să stăvilească asemenea emigrări. Firește că, într-un spațiu de timp atît de întins, trebuie să presupunem un întreg complex de motive care determină părăsirea vetrelor strămoșești și refugiul peste Carpați, dar fără îndoială că și prigonirile religioase au întetit dorul de pribegie.

⁷ Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj, Fond Blaj, doc. nr. 274.

⁸ Arh. Ist. Fil. Acad. Cluj, Fond Blaj, doc. nr. 384.

Cînd în 1759 românii adresează o petiție împărătesei, în care se plîngeau pentru persecuțiile la care sînt supuși, ei declară că, dacă nu vor fi îndreptățiți, se vor refugia peste graniță „unde vom putea să ne ținem legea și să avem pămînt ca să trăim”⁹. Din afirmațiile lui Petru Pavel Aron aflăm unele din cauzele care au determinat emigrarea în 1761 a unor români din ținutul Bistriței spre Moldova: „unii învinovăteau robota domnească, alții suferințele din pricina unirii și îndeobște se răspîndise faima că voievodul de acolo le-a pus în vedere tot felul de libertăți și scutirea totală de impozite pe un termen de 7 ani”¹⁰. Astfel țările române au oferit multă vreme ultimul refugiu românilor ardeleni în fața dublei exploatare: sociale și naționale.

Unul din motivele pentru care Maria Tereza a numit în 1761 ca episcop neunit pe Dionisie Novacovici a fost și acela de a opri emigrările poporului român în țările vecine și astfel de a împiedeca scăderea „erariului viu” (vivum aerarium), cum era considerat poporul iobag. Dar împărăteasa s-a înșelat, căci de la intrarea lui Dionisie în Transilvania, atîtea mii de români au trecut în Moldova și Muntenia, încît cei din aceste țări spuneau: „tot Ardealul vine la noi”¹¹. Văzînd că nici în felul acesta nu a putut fi soluționată problema, Curtea vieneză a luat măsuri mai eficace; deoarece organizația plăeșilor români era cu totul insuficientă și mai ales nesigură, s-a ajuns la înființarea regimentelor de graniță, care ar fi avut și menirea de a stăvili bejenia țărănimii ardeleni în Moldova și Muntenia, exod care scădea populația producătoare și contribuabilă. Erau de primă necesitate aceste măsuri spre care se orientează Habsburgii, pentru că trebuia rupt contactul prea strîns între cele două versante ale Carpaților, trebuia stăvilită această osmoză populară permanentă, care, în timp ce circulația culturală cultiva unitatea poporului român în paturile suprapuse, îi întreținea unitatea chiar în temeliiile sale, osmoză atît de primejdioasă și pentru unire.

Mișcarea condusă de Sofronie luînd o amploare tot mai mare, este trimis în Transilvania generalul Buccow cu misiunea „pacificării” răsculaților iobagi. În fața trupelor generalului, a energiei cu care acesta proceda împotriva celor ce rezistau, Sofronie a găsit oportun să se refugieze în Muntenia, însoțit fiind de un mare număr de iobagi. La sfîrșitul lui august 1761 el era deja la Rîmnic și apoi la mănăstirea domnească din Argeș, unde și-a depănat restul zilelor lîngă Nicolae Pop Balomireanul, fostul vicar al episcopului Inochentie Micu, fugit încă pe la 1748 în Muntenia.

Dar Sofronie a întreținut și mai departe legături cu aderenții săi de peste munți. Din corespondența trimisă din Țara Românească și interceptată de autorități reiese limpede nădejdea reîntoarcerii pentru a stîrpi cele două forme de servitute impuse poporului său, iobăgia și unirea. „De aceea acum stați uniți și gătiți-vă de război, ca să gonim unirea și iobăgia din țară”¹², grăiește una din „scrisorile sofroniene”. Sofronie este bănuît că îndeamnă țărănimea să se refugieze dincolo de Carpați. Augustin Bunea afirmă chiar că Sofronie în înțelegere și cu autorizația domnului muntean „de la fiecare emigrant încasa cîte 1 leu sub titlul de dare în favorul voievodului și cîte unîl în favorul său. Despre cei emigrați în Muntenia purta protocol de evidență pe care-l prezenta voievodului”¹³. În consecință autoritățile iau măsuri de întărire a pazei granițelor Transilvaniei, fiind interzis românilor de a purta arme și de a li se vinde praf de pușcă.

Încep să circule în Transilvania diferite zvonuri: că Sofronie ar fi trecut munții prin Țara Oltului și a străbătut pînă la Cohalm; alții afirmă că Sofronie a luat parte la cîteva acțiuni haiducești de pildă pe domeniul baronului Barscai, al cărui iobag fusese. Desigur că Sofronie n-a mai cutezat să revină în Transilvania unde-l aștepta o condamnare de cinci ani muncă silnică, dar zvonurile care circulau sînt semnificative: dovedesc că mitul despre Sofronie a continuat ani de-a rîndul,

⁹ Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal*, II, Sibiu, 1930, p. 297.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Augustin Bunea, *op. cit.*, p. 259.

¹² Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 275–276.

¹³ Augustin Bunea, *op. cit.*, p. 222.

mișcarea românilor ortodocși avînd prelungiri pînă în această perioadă și chiar mai tîrziu.

În 1764 orice schimb de scrisori cu Sofronie este oprit sub cele mai grele pedepse, totuși în anul următor sînt descoperite o serie de astfel de „scrisori sofroniene“ (*litterae soffronianae*). În 1766 cîrmuirea este înștiințată despre „uneltirile tainice“ a doi „șpioni“ Teodosie și Efrem, care, deși expulzați în Țara Românească, se reîntorc la scurtă vreme în Ardeal. În anul 1774 protopopul din Sebeș e trimis la Sibiu și i se opresc hîrțile pentru că stătuse în schimb de scrisori, de „țidule viclene“ cu „acel cunoscut înșelător Sofronie, care începe din nou a răspîndi otrava legii românești schismatice în această țară“¹⁴. Se îndirji și prigoana împotriva călugărilor care au stat în relații cu țările române, călugări ale căror mănăstiri fuseseră dărîmate, iar ei în cea mai mare parte aruncați peste hotare. Cu durere și mînie cei de la Rîmeți însemnau pe o carte bisericească munteană, pe care știură să o ascundă: „cînd au stricat necredincioșii mînăstirea de la Rîmeți și cea de la Geoagiu la ani 1762 în august 23, într-o zi de sîmbătă spre pierirea lor“¹⁵.

La mănăstirea Silvaș din Prislop, mănăstire care a fost de asemenea distrusă, iar călugării izgoniți, unul dintre ei deplînge soarta acestei vestite obști și înfierează actul unirii:¹⁶

„Să se răsnească
De frații din Țara Românească
Și din Țara Moldovenească,

frați care, din nefericire, nu sînt destul de puternici ca să pună capăt situației din Transilvania:

„Am așteptat să vie de peste munte
Fiii mei români, să ne ajute,
Dar țeara lor era cotropită
De turci și de greci jefuită“¹⁷.

Din aceste versuri ca și din toate acțiunile desfășurate de românii din Ardeal în secolul XVIII, răzbate ideea unității de neam, a legăturii indestructibile dintre românii de pe cele două versante ale Carpaților, idee care prinde rădăcini tot mai adînci în popor, nu numai în păturile suprapuse, ci chiar în temelii sale. Dar abia după două veacuri de luptă de emancipare, acest popor va reuși să-și înfăptuiască mărețul ideal al unei patrii unice, materializarea legăturilor dintre românii celor trei provincii, legături care s-au născut de fapt o dată cu poporul român.

VIORICA POP

QUELQUES ASPECTS DES LIAISONS SPIRITUELLES ENTRE LES ROUMAINS AU XVIIIÈME SIÈCLE

(Résumé)

On examine quelques aspects des liaisons spirituelles entre les trois pays roumains au XVIIIème siècle. Il s'agit d'un phénomène répandu en Transylvanie: la réaction des roumains contre l'union avec l'église catholique qui a trouvé un large écho et un important appui dans le monde orthodoxe de l'autre côté de Carpathes. C'était un fait naturel l'existence de ces liaisons des roumains des deux versants des montagnes, cette osmose populaire permanente qui entretenait l'unité du peuple roumain dans ses fondements-mêmes.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 282–283.

¹⁵ Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, Vălenii de Munte, 1908, p. 137.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Idem*, p. 138.